

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 342.7:004

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.01>

ОКСАНА БУНЧУК

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

o.bunchuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7280-6957

Анотація. Українське суспільство переживає активну цифровізацію всіх сфер життя – від державного управління до приватного спілкування. Це створює нові умови для реалізації прав людини, але також породжує нові ризики (порушення приватності, неправомірний доступ до персональних даних, маніпуляції інформаційними потоками та ін.). Актуальність дослідження механізму захисту прав людини в інформаційному суспільстві зростає у зв'язку з відсутністю єдиних підходів до визначення та захисту інформаційних прав, що потребує комплексних правових рішень.

Інформаційне суспільство змінює природу правових відносин: доступ до інформації, свобода вираження думки, право на приватність і захист персональних даних стають надзвичайно важливими для індивіда, водночас складність цифрових технологій впливає на їх практичну реалізацію та захист. Аналогічно, цифрові трансформації несуть виклики для захисту авторського права, оскільки об'єкти інтелектуальної власності легко копіюються, репродукуються та поширюються без належної правової охорони. На цьому тлі виникає потреба в імplementації ефективного механізму правового захисту, який би гармонізував реалізацію прав людини та охорону авторських прав у цифровому середовищі.

Дотримання гарантій прав людини та їх захист закріплені як у національних, так і в міжнародних нормативних актах. Безумовно, забезпечення, реалізація, захист прав людини – важливий показник кожної правової держави. Виконання завдання щодо захисту прав людини залежить, насамперед, від рівня досягнень країни та механізмів, що існують на національному рівні. Механізм захисту прав людини – це взаємозв'язок носія права (конкретної людини) на захист та органу державної влади, що здійснюється в процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права.

Дослідження сприяє формуванню узагальненої теорії інформаційних прав людини як окремого напрямку правознавства, що включає розгляд прав і свобод у цифровому середовищі, аналіз природних і юридичних меж їх реалізації, а також моделювання ефективних механізмів захисту.

Ключові слова: права людини, інформаційні права, механізм захисту прав, інформаційне середовище, авторське право, цифрові технології.

KEY ASPECTS OF THE MECHANISM FOR PROTECTING HUMAN RIGHTS IN THE INFORMATION SOCIETY

UDC 342.7:004

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.01>

ОКСАНА БУНЧУК

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory of Law and Human Rights

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

o.bunchuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7280-6957

Abstract. Ukrainian society is experiencing active digitalization of all spheres of life – from public administration to private communication. This creates new conditions for the implementation of human rights, but also generates new risks (violation of privacy, illegal access to personal data, manipulation of information flows, etc.). The relevance of studying the mechanism for protecting human rights in the information society is growing due to the lack of unified approaches to defining and protecting information rights, which requires complex legal solutions.

The information society is changing the nature of legal relations: access to information, freedom of expression, the right to privacy and protection of personal data are becoming extremely important for the individual,

while the complexity of digital technologies affects their practical implementation and protection. Similarly, digital transformations pose challenges for copyright protection, since intellectual property objects are easily copied, reproduced and distributed without proper legal protection. Against this background, there is a need to implement an effective legal protection mechanism that would harmonize the implementation of human rights and copyright protection in the digital environment.

Compliance with human rights guarantees and their protection are enshrined in both national and international regulatory acts. Of course, ensuring, implementing, and protecting human rights is an important indicator of every legal state. Fulfilling the task of protecting human rights depends, first of all, on the level of achievements of the country and the mechanisms that exist at the national level. The mechanism for protecting human rights is the relationship between the bearer of the right (a specific person) to protection and the state authority, which is carried out in the procedural regime of implementing law enforcement relations in order to protect subjective rights.

The study contributes to the formation of a generalized theory of information human rights as a separate direction of law, which includes the consideration of rights and freedoms in the digital environment, the analysis of the natural and legal limits of their implementation, as well as the modeling of effective protection mechanisms.

Key words: human rights, information rights, rights protection mechanism. Information environment, copyright, digital technologies.

Постановка проблеми. Одним із визначальних етапів розвитку сучасної цивілізації вважається становлення інформаційного суспільства, що супроводжується глибокими соціальними, економічними та правовими трансформаціями. Інформація, знання та цифрові технології перетворилися на стратегічний ресурс, який визначає темпи розвитку держав, рівень добробуту суспільства та можливості реалізації прав і свобод людини. В таких умовах особливої актуальності набуває питання ефективного механізму захисту прав людини, зокрема в інформаційній сфері. Інформація впливає на економічний розвиток, доступ до знань, комунікацію між людьми та політичні процеси. Разом з тим, її домінування породжує нові виклики для правової системи. Особливо це стосується механізму захисту прав людини в цифровому середовищі. У такому суспільстві права людини набувають нового змісту, адже інформаційні технології створюють як розширені можливості для їх реалізації, так і потенційні загрози.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства виникають реальні проблеми у сфері цифрових прав. Розгляд механізмів національної інформаційної безпеки та імплементації європейських стандартів у правове поле України засвідчує потребу адаптації правових моделей до умов цифровізації. Питання захисту прав людини набуває особливої гостроти в умовах війни. Дослідження юридичного забезпечення інформаційних прав в умовах війни в Україні вказує на серйозні проблеми реалізації свободи вираження та доступу до достовірної інформації, що визначає потребу правового реагування на нові виклики.

Різносторонні дослідження впливу інформаційного суспільства на права людини відображені у працях А. Березянської, О. Гиляки, О. Данильян, О. Дзьобань, Л. Климанської, Г. Луцишин, С. Матяж, В. Пилипчука та інших сучасних науковців. Ще один напрям наукових праць зосереджується на аналізі нових загроз для прав людини в цифровому просторі. Низка вітчизняних авторів у своїх публікаціях визначають важливість вивчення цифрових загроз і кіберзлочинності, яка здатна підривати базові права, такі як приватність, захист даних, свобода слова. Ця проблема особливо актуальна в умовах гібридної війни та інформаційних атак, які спричиняють загострення загроз для прав людини в Інтернеті.

Разом з тим, механізм захисту прав людини в умовах глобалізаційних змін потребує особливої уваги дослідників. Це стосується, насамперед, впливу цифрових технологій на зміну структури механізму захисту прав людини. В умовах інформаційного суспільства права людини виходять на рівень цифрових прав, що потребують чіткого правового визначення та надійних механізмів захисту. Цілком правильно наголошує у своєму дослідженні К. Токарева: «масове використання даних, персональної інформації та алгоритмічні рішення створюють ризики для реалізації прав людини, що вимагає відповідного правового реагування. Такий підхід підкреслює зв'язок між розвитком інформаційних технологій і захистом суб'єктивних прав громадян [1].

Метою статті є детальне дослідження та аналіз ключових аспектів механізму захисту прав людини на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство характеризується домінуванням інформації та знань як основного чинника соціально-економічного розвитку. Його ключовими ознаками є широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізація інформаційних потоків, розвиток цифрової економіки та зростання ролі інтелектуальної праці. В умовах інформаційного суспільства значно змінюється

характер правовідносин. Інформація стає об'єктом правового захисту, а доступ до неї – важливою складовою реалізації прав і свобод людини. Водночас цифрове середовище ускладнює контроль за дотриманням прав, зокрема авторських, оскільки копіювання та поширення інформації може відбуватися миттєво і без значних витрат. Таким чином, інформаційне суспільство вимагає переосмислення традиційних правових механізмів та адаптації їх до нових технологічних реалій.

Новий тип суспільства створює нові можливості для реалізації прав людини, зокрема права на свободу слова, доступ до інформації, свободу творчості. Водночас, інформаційне суспільство породжує і нові загрози: незаконне використання об'єктів авторського права, піратство, порушення права на приватність, поширення дезінформації та кіберзлочинність. Виникає необхідність комплексного дослідження механізмів захисту прав людини та авторського права в умовах цифровізації суспільних відносин. Як зауважує В. Пилипчук, особисті права і свободи людини невід'ємні від безпеки людини, суспільства і держави, саме тому, «актуальною постає проблема пошуку балансу між захистом приватності, у тому числі інформаційної приватності життя людини, та потребами захисту інформаційної і національної безпеки» [2, с. 11]. Розвиток інформаційного суспільства вимагає законодавчо визначених обмежень в інформаційній сфері щодо довільного поведіння з правами людини.

Права людини є фундаментальною цінністю демократичної держави та правової системи. В інформаційному суспільстві особливого значення набувають такі права, як право на свободу вираження поглядів, право на інформацію, право на захист персональних даних, право на недоторканність приватного життя та право на результати інтелектуальної діяльності. Свобода слова та доступ до інформації є необхідними умовами розвитку громадянського суспільства та забезпечення прозорості діяльності органів влади. Однак реалізація цих прав повинна здійснюватися з урахуванням балансу між суспільними інтересами та правами інших осіб, зокрема авторів і правовласників.

Використання цифрових технологій спровокувало різноманітні революційні перетворення сучасного суспільства: «...цифрову революцію, цифрову трансформацію суспільних відносин, яка виражається в застосуванні сучасних цифрових технологій в різних сферах діяльності людини і як фактор динамічного розвитку привела до створення цифрової економіки, формування інститутів цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на базі використання соціальних мереж, Інтернету, інших інформаційно-комунікаційних технологій» [3, с. 154]. Інтенсивне використання цифрових технологій впливає на рівень ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

Особливо вразливим в інформаційному суспільстві стає інститут інтелектуальної власності. Епоха цифрової трансформації відображаються на можливостях забезпечити захист права інтелектуальної власності. Нові реалії кіберпослуг та кіберпростору актуалізують вимогу безпечного використання інтелектуальної власності для всіх учасників цивільного обороту. «Створення побудованих за принципом комплексних технологій складних об'єктів (штучний інтелект, аналітичні структури на основі «Big Data» Smart Everything тощо) формує запит на розширення переліку охоронюваних об'єктів інтелектуальної власності, створення «кібервласності» (права на віртуальні об'єкти цифрового простору)» [3, с. 157-158].

Інформаційні технології створюють нові виклики для захисту прав людини. Масове збирання та обробка персональних даних, діяльність соціальних мереж і цифрових платформ потребують ефективних правових механізмів контролю та відповідальності. Механізм захисту прав людини в інформаційному суспільстві являє собою сукупність правових, організаційних та інституційних засобів, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони та відновлення порушених прав. До основних елементів цього механізму належать: нормативно-правовий елемент, який включає міжнародні договори, конституційні норми та національне законодавство, що регулює інформаційні відносини; інституційний елемент, представлений органами державної влади, судами, уповноваженими з прав людини, а також міжнародними правозахисними інституціями; процедурний елемент, що охоплює способи та форми захисту прав, включаючи судовий і позасудовий захист. Важливу роль відіграє судовий захист, який забезпечує відновлення порушених прав та притягнення винних до відповідальності. Водночас зростає значення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації та адміністративних процедур у сфері захисту авторських прав в інтернеті.

Авторське право є однією з ключових складових системи інтелектуальної власності та відіграє важливу роль у стимулюванні творчої діяльності. В умовах інформаційного суспільства об'єкти

авторського права набувають цифрової форми, що значно спрощує їх копіювання, модифікацію та поширення. Основними проблемами захисту авторського права в цифровому середовищі є інтернет-піратство, незаконне розміщення контенту, порушення прав авторів на платформах спільного доступу та складність ідентифікації порушників. Саме тому держава змушена впроваджувати нові правові інструменти, зокрема цифрові водяні знаки, технічні засоби захисту авторських прав та ін. Важливо забезпечити баланс між захистом авторського права та правом суспільства на доступ до інформації і культурних цінностей. Надмірне обмеження доступу може негативно впливати на свободу творчості та розвиток науки й освіти.

1 січня 2023 р. набув чинності євроінтеграційний Закон України «Про авторське право і суміжні права», прийнятий 1 грудня 2023 р. Його прийняття зумовлене необхідністю гармонізації положень національного законодавства з нормами європейського законодавства у сфері забезпечення правового захисту авторського права та суміжних прав, усунення існуючих законодавчих колізій [4]. Захист авторського права тісно пов'язаний із загальним механізмом захисту прав людини, оскільки право на результати творчої діяльності є невід'ємною складовою правового статусу особи. Водночас реалізація авторських прав не повинна порушувати інші основоположні права і свободи, зокрема свободу слова та право на інформацію. У цьому контексті особливого значення набуває принцип пропорційності, який передбачає, що обмеження прав мають бути обґрунтованими, необхідними та співмірними поставленій меті. Саме такий підхід дозволяє забезпечити гармонійне співіснування прав авторів і користувачів інформації в цифровому середовищі.

Європейська конвенція по захисту прав та основоположних свобод людини закріплює право кожного на свободу вираження поглядів. З цим пов'язана можливість вільно отримувати та поширювати інформацію. «При цьому, законодавство встановлює обмеження на поширення інформації, яка є об'єктом авторського права, передбачаючи що лише за згодою автора матеріали можуть використовуватись/поширюватись іншими» [5]. Сформувалась точка зору, згідно з якою, захист авторських прав розглядається як окрема форма цензури: обмежує доступ до певної інформації, забороняє її копіювання та відтворення. Разом з тим, авторське право пов'язане з свободою самовираження авторів, дає можливість створювати свій авторський контент, гарантує захист від зазіхань на їхні твори. В такому вигляді спостерігається конфлікт між авторським правом та свободою вираження. «Як компроміс у питанні висвітлення інформації та непорушенні авторських прав, варто звернути увагу на об'єкти, що не охороняються авторським правом та випадки добросовісного використання авторського контенту без отримання згоди автора. Так, не охороняються авторським правом повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації» [5]. Варто звернути увагу на той факт, що національне законодавство передбачає перелік випадків добросовісного використання авторських прав без отримання згоди автора.

Важливо, що права людини трансформуються з розвитком суспільства і держави. Використання цифрових технологій впливає на еволюцію поколінь прав людини. Стрімкий поступ науки та техніки, значні досягнення у сфері комп'ютерних технологій в кінці ХХ – на початку ХХІ століття зумовили збільшення можливостей людини, надали їй альтернативу у виборі поведінки. Розвиток інформаційних технологій свідчить про високий рівень інтелектуального потенціалу суспільства. Інформаційні права, на відміну від біологічних прав, краще врегульовані на міжнародному рівні, не мають суперечностей з внутрішнім національним правом, а також пов'язані з віртуальним життям людства. До підгрупи інформаційних прав, насамперед, належать право на використання віртуальної реальності та право на доступ до мережі Інтернет.

Право на доступ до Інтернету – це право кожного вільно користуватися безпечним та відкритим Інтернетом. Це право характеризується двома аспектами: 1) заборона державам необґрунтовано обмежувати доступ до Інтернету; 2) держави зобов'язані здійснювати всі можливі заходи для забезпечення максимального доступу громадян до Інтернету. Цифрові права «digital rights» є важливим елементом інформаційного суспільства. Головними принципами права на доступ до Інтернету є недискримінаційність, мережева нейтральність, безпека та якість сервісу [6].

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1946 р. зазначено, що «Свобода інформації є фундаментальним правом людини і... критерієм для всіх свобод, яким присвячено Організацію Об'єднаних Націй». Першою спробою встановлення правових меж в інформаційній сфері стала розробка

Комітетом експертів Ради Європи з інформаційного суспільства «Декларації прав людини і правових норм в інформаційному суспільстві». У розділі під назвою «Права людини в інформаційному суспільстві» визначено вісім пунктів: право на свободу вираження, інформації та комунікацій; право на повагу до приватного життя і таємниці листування; право на освіту і загальний доступ до інформаційних технологій; заборона рабства і примусової праці; право на неупереджений суд і заборону на позасудове переслідування; захист власності; право на вільні вибори; свобода зібрань [6].

Міжнародна юридична практика характеризується двома основними підходами до правового регулювання глобального інформаційного простору. Один з них, передбачає тотальний контроль із боку держави над усіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність жорсткої цензури інформаційних ресурсів у межах політичної ідеології країни, мінімізацію саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. Інший – базується на принципах свободи користування інформаційними ресурсами, значної саморегуляції цих відносин їх суб'єктами, регулювання державою найважливіших положень, які стосуються переважно загальних принципів і технічних стандартів інформаційної діяльності. В Україні спостерігаємо використання другого підходу, що виражається в регулюванні державою найважливіших положень, та не втручання в приватне життя інтернет-користувачів.

Користування Інтернетом дозволяє громадянам брати участь в суспільному житті, реалізувати свої права та свободи. Обмеження доступу до Інтернету значною мірою зменшує такі можливості. Існує позиція, згідно з якою, права людини в «реальному» світі мають своє «цифрове відображення» у віртуальному світі. Право на доступ до Інтернету з огляду на його ключовий вплив на комунікацію, суспільно-політичні процеси, соціальну сферу та економіку, цілком справедливо було включено до міжнародної системи прав людини. Сучасний світ важко уявити без інформаційних благ і унікальних комунікаційних можливостей, які надає Інтернет.

Нові види інформаційних відносин потребують нормативної регламентації з врахуванням інтересів як індивідів, так і країни. Спостерігаємо «віртуалізацію» міжнародних відносин, оскільки, застосування нових технологій розширює способи міжнародного спілкування. Належне дотримання та захист прав і свобод людини в Інтернеті зумовлює врахування самої природи глобальної мережі не тільки як інформаційного, але й комунікаційного простору. Україна повинна розробити та впровадити національні механізми реалізації прав і свобод Інтернет-користувачів, зробити їх доступними для широкого кола населення, а правові інструменти захисту порушених прав і свобод – зрозумілими та ефективними [6].

В ракурсі захисту інформаційних прав людини варто звернути увагу на використання можливостей штучного інтелекту. Автоматизація рутинних завдань, швидке створення контенту, оборона держави – ці сфери здаються не пов'язаними, але у кожній з них зараз активно використовується штучний інтелект (далі – ШІ). Алгоритми генерують картини, музику і навіть пишуть вірші, деякі системи ШІ можуть створювати свої мови, сучасні системи аналізують вираз обличчя, тон голосу та інші сигнали для визначення настрою людини. Разом з тим, поширення дезінформації, шахрайська діяльність, неконтрольований вплив на вибори – теж не обходяться без ШІ, ним користуються всі: від добросовісних користувачів до шахраїв.

Інтенсивний розвиток ШІ інтелекту супроводжується активною необхідністю правового регулювання цього корисного та, водночас, потенційно небезпечного винаходу. Регулювання ШІ повинно включати механізми відповідальності та прозорості, щоб гарантувати служіння технологій на благо суспільства, а не створювати загрозу для основних прав та свобод людини. У 2018 році почалась активна робота над питанням правового регулювання ШІ. У європейських державах з'являлося дедалі більше документів, що частково регулювали порядок функціонування ШІ. Проте, актуальним залишалось питання розробки єдиного акту, який встановив би загальний стандарт для ШІ систем.

Важливим результатом цієї роботи і першим кроком до вирішення існуючих проблем стало ухвалення Конвенції зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права. Для того, щоб розпочати процес її розробки, в Раді Європи сформували Комітет зі штучного інтелекту, який з 2021 року працював над Конвенцією. Під час переговорів та подальшого прийняття Конвенції розробники враховували низку міжнародно-правових та політичних інструментів щодо штучного інтелекту. Кожен з них так чи інакше встановлює правила або рекомендації щодо функціонування систем ШІ. Положення Конвенції є обов'язковими для імплементації у національне законодавство для держав-членів Ради Європи,

а також тих держав, які не є членами Ради Європи, але ратифікували Конвенцію, та для Європейського Союзу.

В офіційній інформації на сайті РЄ зазначено: «Договір охоплює використання систем штучного інтелекту в державному секторі, включно з компаніями, що діють від його імені, й у приватному секторі. Конвенція пропонує сторонам два способи дотримання її принципів і зобов'язань під час регулювання приватного сектору: сторони можуть обрати пряме зобов'язання згідно з відповідними положеннями Конвенції або як альтернативу вжити інших заходів для виконання положень угоди, повністю дотримуючись своїх міжнародних зобов'язань щодо прав людини, демократії та верховенства права. Такий підхід необхідний через відмінності правових систем у всьому світі» [7].

17 травня 2024 Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Конвенцію зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права. Вона стала першим договором у сфері штучного інтелекту, відкритим для всіх держав світу. Повна назва документу – «Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права». Текст складається з 36 статей. Конвенція встановлює правову базу, яка охоплює діяльність у межах життєвого циклу систем ШІ, що потенційно може втручатися в права людини, демократію та верховенство права; визначає правила функціонування систем ШІ протягом усього їх життєвого циклу для захисту основоположних прав людини і демократичних процесів; охоплює використання систем ШІ в державному та приватному секторі.

Цікаво з'ясувати, як документ визначає «систему штучного інтелекту». Це поняття закріплене у статті 2 Конвенції: «система штучного інтелекту» – машинна система, яка для явних або неявних цілей робить висновки на основі вхідних даних, які вона отримує, як генерувати результати, такі як передбачення, вміст, рекомендації чи рішення, які можуть впливати на фізичні або віртуальні середовища. Різні системи штучного інтелекту відрізняються за рівнем автономності та адаптивності після розгортання [8]. Таке визначення дає сторонам Конвенції спільне розуміння того, що таке системи ШІ. Проте, Сторони можуть додатково конкретизувати його у своїх національних правових системах. Це дозволить їм дати визначенню додаткову юридичну визначеність та точність, не обмежуючи сферу застосування.

Вітчизняні науковці зауважують, що різні підходи до розуміння поняття штучного інтелекту дають підстави розглядати його в якості об'єкта цивільних правовідносин. «Об'єкти, згенеровані штучним інтелектом, можуть бути віднесені до об'єктів права інтелектуальної власності, в рамках якого їх правова охорона повинна забезпечуватися правом особливого роду (*sui generis*). Основні положення щодо права особливого роду (*sui generis*) на об'єкт, згенерований штучним інтелектом, доцільно закріпити у Книзі 4 Цивільного кодексу України» [9, с. 360].

Активна цифровізація суспільних відносин створює нові проблеми захисту фундаментальних прав і свобод користувачів Інтернету. Забезпечення цифрових прав відіграє стратегічне значення для сталого розвитку інформаційного суспільства. Особливо вразливою категорією користувачів Інтернету виступають діти. У преамбулі Женевської декларації прав дитини 1924 року зазначено: «Людство має дати Дитині найкраще, що в нього є». Протягом останніх років міжнародні та регіональні організації приділяють все більше уваги питанню забезпечення інформаційних прав дітей. Цифрове середовище і діти – одна з важливих тем сьогодення, як за життєвою актуальністю, так і за ступенем небезпечності. 20 листопада 1989 р. було прийнято Конвенцію ООН про права дитини, ратифіковану найбільшою кількістю країн серед усіх існуючих міжнародних договорів у сфері прав людини. Для України ця Конвенція набула чинності 27 вересня 1991 р. У межах Конвенції про права дитини був створений Комітет ООН з прав дитини, який звернув увагу на необхідність участі дітей у прийнятті рішень, що несуть із собою інформаційні технології. Разом з тим, Комітет підкреслив важливість ефективного захисту прав дітей від усіх існуючих ризиків, які може включати цифрове середовище [10].

У тексті Конвенції про права дитини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейської соціальної хартії зазначено низку прав дитини, з дотриманням яких пов'язане виникнення і функціонування нових інформаційних технологій. Відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини, для дітей необхідно забезпечити доступ до інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) та цифрових ЗМІ, можливість шукати інформацію, висловлювати свою думку, використовувати і реалізовувати усі закріплені права, щоб унеможливити будь-які прояви дискримінації.

Аналізуючи світові тенденції бачимо, що міжнародна юридична практика характеризується двома основними підходами щодо юридичного регулювання інформаційного простору. Науковці виділяють «азіатський» підхід, який передбачає глобальний контроль зі сторони держави над існуючими в інформаційній сфері правовідносинами, присутність тотальної цензури інформаційних ресурсів, усунення саморегулювання відносин самими учасниками інформаційного простору. Інший підхід – «європейський», що ґрунтується на головних європейських принципах свободи використання інформаційних ресурсів, більшої саморегуляції сфери цих відносин самими суб'єктами, регулювання державою положень, які пов'язані з важливими загальними принципами і технічними стандартами інформаційної діяльності. В Україні ми наразі спостерігаємо використання європейського підходу регулювання глобального інформаційного простору. Держава регулює найважливіші положення інформаційного простору та не втручається в приватне життя користувачів [11].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»: «Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної громадської активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу пошуку, отримання, використання, поширення і збереження інформації в усній, письмовій або інших формах, за допомогою витворів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі) або інших засобів по вибору дитини. Дитині забезпечується доступ до інформації і матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, а також соціальному, духовному і моральному добробуту» [12].

Право на доступ до Інтернету виступає одним з важливих елементів системи прав дитини, важливих для її нормального розвитку. «Користуючись Інтернетом, дитина отримує додаткову інформацію, формує корисні навички, має можливість для всебічного саморозвитку, освіти та розширення комунікативних зв'язків, перевірки своїх знань, розширення свого кругозору» [13, с. 158]. Різноманітні права дітей, такі як право на вільний розвиток особистості, право на вільне вираження своїх поглядів, право на інформацію, право на свободу думки і слова, право на об'єднання, право на освіту та ін., пов'язані з правом на доступ до Інтернету та комп'ютерною грамотністю. Тому, порушення прав дитини часто відбуваються через користування Інтернетом. Не заборона дитині в реалізації її інформаційних прав, а створення безпечного інформаційного простору – головна мета сучасного суспільства. Тим більше, що позитивні зрушення у цьому напрямку спостерігаються як в Україні, та і у світі.

Інформаційні права дитини пов'язані з правом на навчання і вираження своїх переконань з допомогою Інтернету, а також використанням Інтернету з розважальною, комунікаційною та іншою метою. Реалізація права на доступ до Інтернету вимагає забезпечення таких прав дитини, як: право на приватне життя і захист персональних даних, право на безпечне користування Інтернетом, право на повагу до честі та гідності дитини, право звернутися за захистом. Саме тому, особливої уваги, в аспекті правового врегулювання інформаційних прав, потребує забезпечення та захист прав дитини. Право на свободу самовираження повинно бути універсальним, включаючи технології, які роблять його можливим. Створення безпечного цифрового середовища для дітей виступає ціннісним орієнтиром у реформуванні вітчизняного правового простору.

Отже, сучасні цифрові виклики, пов'язані з розвитком інформаційних технологій, формують нові умови реалізації прав людини, що вимагає наукової уваги для побудови ефективних правових механізмів їхнього захисту. Вивчення та аналіз міжнародних моделей захисту прав людини в цифровому середовищі, їх імплементація в національне законодавство стало важливим елементом вдосконалення механізму захисту прав людини в Україні. Це дозволяє зіставити національні механізми з міжнародними стандартами, виявити та усунути існуючі прогалини у захисті прав людини в умовах глобалізації.

Механізм захисту авторського права в Україні включає державні інституції, міжнародні механізми, недержавні інструменти (громадські організації, правозахисники, досудові претензії). Захист прав людини фокусується на конституційних, громадянських, політичних правах через суди та омбудсменів, тоді як авторське право, крім того, використовує реєстрацію, знаки авторства, ліцензії та судові позови про відшкодування збитків, припинення порушень чи притягнення до відповідальності поліцією. Захист авторського права – це юридичні механізми гарантування творцям контролю над їхніми творами (літературними, мистецькими) та захист особистісних прав авторів; захист включає визнання авторства, заборону неправомірного використання, відшкодування збитків та може здійснюватися

через досудові претензії та судові позови в рамках цивільного, адміністративного та кримінального законодавства, а також через реєстрацію авторських прав для фіксації прав власності.

Інформаційне суспільство створює як нові можливості, так і серйозні виклики для системи захисту прав людини та авторського права. Ефективний механізм захисту вимагає комплексного підходу, який поєднує вдосконалення законодавства, розвиток інституційних гарантій та впровадження сучасних технологічних рішень. Захист авторського права в інформаційному суспільстві повинен здійснюватися з урахуванням балансу інтересів авторів, користувачів та суспільства в цілому. Лише за умови дотримання цього балансу можливо забезпечити сталий розвиток інформаційного простору та ефективно реалізацію прав і свобод людини.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Токарева К. Забезпечення інформаційних прав людини в соціальних мережах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 4. С. 88–93.
2. Пилипчук В. Г. Проблеми захисту приватності, прав і безпеки людини в сучасних умовах цифрових трансформацій. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції*. Київ. 2020. С. 11–17.
3. Гиляка О. С. Особливості забезпечення окремих прав людини в умовах цифрової трансформації. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції*. Київ. 2020. С. 154–160.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>. (дата звернення: 08.01.2026).
5. Шувар Н. В об'єктиві війни: право на інформацію чи авторські права. 2022. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/prava-na-voynny-kontent/>. (дата звернення: 08.01.2026).
6. Бунчук О. Інноваційні інформаційні права. URL: <https://law.chnu.edu.ua/innovatsiini-informatsiini-prava/>. (дата звернення: 08.01.2026).
7. Council of Europe adopts first international treaty on artificial intelligence. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-first-international-treaty-on-artificial-intelligence#_blank (дата звернення: 08.01.2026).
8. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf. (дата звернення: 08.01.2026).
9. Якубівський І. С. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 82. Ч. 1. С. 355–361.
10. UNICEF, Children's Rights and the Internet from Guidelines to Practice: article. New York, 2016. p. 9, p. 11, p. 27.
11. Бунчук О. Б. Правові засади доступу дітей до Інтернету. Тайм-менеджмент – мистецтво управляти часом науково-педагогічного працівника: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 7 квітня – 18 травня 2025 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 20–23. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22353/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_PSAU.pdf. (дата звернення: 08.01.2026).
12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення: 08.01.2026).
13. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 392 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2594/1/msc_7_soru.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
14. Шульженко Ф. П., Гришко О. М. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 5–10.

REFERENCES

1. Tokaryeva, K. (2022). Zabezpechennya informatsiynykh prav lyudyny v sotsial'nykh merezhakh. *Aktual'ni problemy pravoznavstva*. Vyp. 4. S. 88–93.
2. Pylypchuk, V. H. (2020). Problemy zakhystu pryvatnosti, prav i bezpeky lyudyny v suchasnykh umovakh tsyfrovyykh transformatsiy. *Zakhyst prav, svobod i bezpeky lyudyny v informatsiyniy sferi v suchasnykh umovakh: Materialy druhoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi*. Kyiv. S. 11–17.
3. Hulyaka, O. S. (2020). Osoblyvosti zabezpechennya okremykh prav lyudyny v umovakh tsyfrovoyi transformatsiyi. *Zakhyst prav, svobod i bezpeky lyudyny v informatsiyniy sferi v suchasnykh umovakh: Materialy druhoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi*. Kyiv. S. 154–160.
4. Pro avtors'ke pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrayiny vid 01.12.2022 № 2811-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>. (accessed: January 8, 2026).

5. Shuvar, N. (2022). V obyektivni viyny: pravo na informatsiyu chy avtors'ki prava. Retrieved from: <https://cedem.org.ua/analytics/prava-na-voyennyi-kontent/>. (accessed: January 8, 2026).
6. Bunchuk, O. Innovatsiyni informatsiyni prava. Retrieved from: <https://law.chnu.edu.ua/innovatsiini-informatsiini-prava/>. (accessed: January 8, 2026).
7. Council of Europe adopts first international treaty on artificial intelligence. Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-first-nternational-treaty-on-artificial-intelligence#_blank. (accessed: January 8, 2026).
8. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf. (accessed: January 8, 2026).
9. Yakubiv's'kyy, I. YE. Tsyvil'no-pravovyy rezhym ob'yektiv, z'henerovanykh shtuchnym intelektom. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu*. Seriya Pravo. Vyp. 82. CH. 1. S. 355–361.
10. UNICEF, Children's Rights and the Internet from Guidelines to Practice: article. New York, 2016. p. 9, p. 11, p. 27.
11. Bunchuk, O. B. (2025). Pravovi zasady dostupu ditey do Internetu. Taym-menedzhment – mystetstvo upravlyaty chasom naukovo-pedahohichnoho pratsiv-nyka: materialy vseukrayins'koho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennya kvalifikatsiyi, 7 kvitnya – 18 travnya 2025 roku. L'viv – Torun' : Liha-Pres, S. 20–23. Retrieved from: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22353/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_PSAU.pdf. (accessed: January 8, 2026).
12. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrayiny vid 26.042001 r. № 2402-III (iz zminamy). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (accessed: January 8, 2026).
13. Steshenko, V. M. (2019). Pravovyy zakhyst prav ditey ta pidlitkiv i bezpechnyy in-formatsiynyy prostir : navch. posib. Kharkiv : Pravo, 392 s. Retrieved from: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2594/1/msc_7_copy.pdf. (accessed: January 8, 2026).
14. Shul'zhenko, F. P., Hryshko, O. M. (2021). Prava lyudyny v umovakh tsyfrovoyi trans-formatsiyi suspil'stva: teoretyko-pravovyy analiz. *Kyyiv's'kyy chasopys prava*. № 1. S. 5–10.

Дата першого надходження статті до видання: 10.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025